

**11-12 EKİM 2001'DE LONDRA'DA YAPILAN
KUR'AN, METİN, ÇEVİRİ VE YORUM
(THE QUR'AN, TEXT, TRANSLATION AND INTERPRETATION)
ADLI KONFERANSTAN GENEL İZLENİMLER**

*İsmail ALBAYRAK**

Giriş

İlki Ekim 1999 yılında yapılan Kur'an konferansları serisinin ikincisi olan bu konferans SOAS'ın (School of Oriental and African Studies) İslâmî Çalışmalar bölümü başkanı Prof. Abdülhalim tarafından organize edildi. Prof. Abdülhalim 11-12 Ekim'de ikincisi yapılan bu konferansları böylece gelenek haline getirmeye çalışmaktadır. İki yıl sonra, 2003'te bu konferans serisinin üçüncüsü planlanmaktadır. Batıda gerçekleştirilen konferansta, tebliğlerin doğrudan ya da dolaylı olarak devamlı Kur'an'la ilgili konular üzerinde olması organizasyonu çok farklı kılmaktadır. Bu organizasyonun bir başka farklı tarafı da hem müslüman hem de gayri-müslim akademisyenleri bir araya getirmeye çalışmasıdır. Prof. Abdülhalim, bu konferanslarda sunulan tebliğleri 1999'da yayın hayatına başlayan ve senede iki defa çıkan *Journal of Qur'anic Studies* (Kur'an Çalışmaları Dergisi) için malzeme olarak kullanmaktadır. Hakemli ve uluslararası olan dergide sadece İngilizce ve Arapça kaleme alınan makaleler yayınlanmaktadır. Takdir edilmesi gereken bu girişim, bir taraftan hem batılı hem de doğulu yazarların bilgi birikimlerini bir araya getirmekte, öte taraftan da

* SAÜ İlahiyat Fakültesi Tefsir Anabilim Dalı Yrd.Doç.Dr.

İngilizce yazma imkanı olmayan ancak Arapça yazabilen çok sayıda araştırmacıya makalelerini yayınlama imkanı sunmaktadır.

İlkinde dinleyici, bu yıl düzenlenene de konuşmacı olarak katıldığım bu konferanslar serisi hakkında, öncekiyle şimdiki arasında kısa bir karşılaştırma yaptığımda genel olarak şunları söyleyebilirim: İlk konferansta başta Amerika, İngiltere ve Almanya olmak üzere çok sayıda batılı konuşmacı vardı ve oldukça hararetli ilmi tartışmalar yaşanmıştı. Ancak, tartışmaların zemini ve yönlendirilmesi genellikle gayr-i müslim katılımcılar tarafından gerçekleştirildiği söylenebilir. Zira gayr-i müslim tartışmacılar, müslüman konuşmacıları sanki yok sayıp, sorularını hep gayr-i müslim konuşmacılara yöneltiyorlardı. Tabiiyle bu durumda tartışma atmosferi gayr-i müslimlerin kendi aralarında ve istedikleri konularda şekilleniyordu. Bu yıl yapılan konferansta ise müslüman tebliğciler çok daha fazla ve etkindiler. Farklı ülkelerden gelen 18 konuşmacının katıldığı ve Londra Üniversitesi Doğu ve Afrika Çalışmaları bölümünün konferans salonunda (Brunei Gallery) düzenlenen konferans iki gün sürdü. Şimdi konferans programına bir göz atıp konuşmacıların tebliğleriyle ilgili kısa bir değerlendirme yapmaya çalışacağız.

Konferans Programı

11 Ekim 2001

9:15-9:30 **Prof. Muhammed Abdülhalim** (Londra Üniversitesi)

Açılış konuşması

I. Oturum

9:30-11:00 **Dr. Esmâ Esfaruddin** (Notre Dame Üniversitesi)

Fedâilü'l-Kur'an Literatüründe İlk Dönem Dinî ve Sosyal Söylemler

Prof. A.H. Johns (Avustralya Milli Üniversitesi)

Kur'an'da Yûnus (as): Sure ve Sureler Arası Konusal (Tematik) Bütünlük

11:00-11:15 **Kısa Bir Ara**

II. Oturum

11:15-1:00 **Dr. Stephan Dähne** (Beyrut Alman Oryantal Enstitüsü)

Klasik Arap Literatüründeki Politik Konuşmalarda Kur'an'dan Yapılan İktibaslara Genel Bir Bakış

Prof. A.M. Ömer (Kahire Üniversitesi)

Kur'an'da Geçen Cem'i Mükesserlerin Değişik Formları ve Kur'an'ı Anlamaya Katkıları

Selva El-Eva (Londra Üniversitesi)

Kur'an'da Tekrarlar

1:00-2:00 **Öğle Tatili**

III. Oturum

2:00-4:00 **Prof. Said Bedevî** (Kahire Amerikan Üniversitesi)

Semantik ve Yapısal Açından Kur'an Cümlelerinin Analizi ve Yorumlanması

Prof. Alford T. Welch (Michigan Devlet Üniversitesi)

Kur'an'ın Sözel Formdaki Özellikleri ve Hz. Muhammed'in Vahiy Tecrübesi

4:00-4:15 **Kısa Bir Ara**

IV. Oturum

4:15-6:15 **Dr. Hüseyin Abdurraûf** (Leeds Üniversitesi)

Kur'an Çevirilerinin Sınırları

Prof. M.J. Yahağı (Londra Üniversitesi)

Farsça Kur'an Çevirilerine Genel Bir Bakış

12 Ekim 2001

V. Oturum

9:15-10:30 **Declan O'Sullivan** (Durham Üniversitesi)

Müslüman Hukukçuların ve Müfessirlerin Mürted'in Öldürülmesiyle İlgili Olumlu ve Olumsuz Yorumlarının Değerlendirilmesi

Prof. Neal Robinson (Galler Üniversitesi)

Mâide Suresine Yapısal Bir Yaklaşım

10:30-10:45 **Kısa Bir Ara**

VI. Oturum

10:45-12:45 **Ayşe Geissinger** (Toronto Üniversitesi)

Hız. Aişe'nin Tefsiri ve Tefsir'deki Yeri

Dr. Sabri V. Yusuf (Malezya Uluslararası İslâm Üniversitesi)
Kur'an Tefsirinin Malezya ve Endonezya'da Gelişimi: Tarihi Bir Araştırma

12:45-2:00 **Öğle Tatili**

VII. Oturum

2:00-4:00 **Dr. İsmail Albayrak** (Sakarya Üniversitesi)
Elmalılı M. Hamdi Yazır'ın Tefsirinde Mukkem ve Müteşabih Nosyonu

Dr. Y.S. Dutton (Edinburhg Üniversitesi)
Üç Erken Kur'an Yazmalarında Kıraat Farklılıkları

Dr. Halid Sindavi (Hayfa Üniversitesi)
Hurûfu Mukattaalar (Gizemli Harfler)

4:00-4:15 **Kısa Bir Ara**

VIII. Oturum

4:15-6:00 **Dr. Sebastian Günther** (Toronto Üniversitesi)
Hız. Muhammed'in Ümmiliği: Kur'an ve Kur'an Tefsirinde İslâmî İnanç

Dr. M. Tahir el-Mesavi (Malezya Uluslararası İslâm Üniversitesi)
Konulu (Tematik) Kur'an Tefsirlerinde Metod Arayışları

Konferans Özetleri ve Genel Değerlendirmeler

Birinci oturumun ilk konuşmacısı Dr. Esmâ Esfaruddin, Kur'an'ın faziletleriyle ilgili hadis kitaplarında yer alan bilgileri değerlendirmektedir. Kendisinin de belirttiği gibi bu literatür özellikle Kur'an'ın ezberlenmesi, toplanması ve yazılması, güzel sesli Kurrâlar, bazı sure ve âyetlerin özel önemleriyle ilgili rivâyetleri içermektedir. Esfaruddin bu rivâyetlerin İslâm dini ve tarihiyle ilgilenen araştırmacılara son derece önemli bilgiler vereceğini belirtmektedir. Sözelimi, Kur'an kâriyelerinin ilk dönem İslâm toplumu içindeki konumu, Kur'an öğreticisinin ücret almasının doğruluğu veya yanlışlığı,

Kur'an'ın sözel metninin (insanların ezberinin) mi yoksa yazılı metninin mi daha bağlayıcı olduğu ve Kur'an'ın mushaflara yazılması ile ilgili temel tartışmalar bu tebliğde konu edilmektedir. Özetle Kur'an'ın faziletiyle ilgili literatür, O'nun, sözel ya da yazılı şekilde otoritesini kabul edenler arasındaki ana rolünün tesbiti, ideal müslüman toplumun sınırlarının belirlenmesinde küçümsenmeyecek katkılara sahiptir. Bu arada Esfaruddin, Kur'an'ın faziletiyle ilgili literatürde çok sık karşımıza çıkan *ehlu'l-Kur'an*'ın da pozisyonunu unutmamak gerektiğini ısrarla vurgulamaktadır. Kur'an okurlarının yanı sıra, hafızların, öğreticilerinin, dilcilerin Kur'an metniyle olan ilişkileri ve özellikle sözel ya da yazılı yönüne yaptıkları vurgunun ilk dönem İslâm toplumunun oluşumundaki katkısının gözardı edilmemesi gerektiğini ifade etmektedir. Burada tebliğci dikkatlerimizi Kur'an'ın yazılı şekline önem veren kâtibler ve dilciler ile sözlü şekline önem veren kâriler arasındaki mücadeleye çekmektedir. Bu mücadele dolaylı olarak da mânâya önem verenlerle lafza önem verenleri karşı karşıya getirmektedir. Tebliğci bu bildiride Kur'an'ın faziletiyle ilgili rivâyetlerin içeriği ile diğer kaynaklardaki bilgilerin bir karşılaştırmasını yaparak *fedâil* literatürünün kökenine, tabiatına ve onların ışığında ilk dönem müslümanların Kur'an çalışmaları karşısındaki tutumlarına ulaşmaya çalışmaktadır.

Hem Batı'da hem de İslâm âleminde kendisinden çok söz ettiren emekli bir bilim adamı olan ikinci konuşmacı A.H. Johns, Yûnus Peygamber'le ilgili kıssaların geçtiği surelerin içindeki ve bu surelerin birbirleriyle olan karşılıklı ilişkileri üzerinde etkileyici bir tebliğ sundu. Johns, Yûnus (as) isminin Kur'an'da geçtiği yerlerin sayısını dikkate aldığımızda onu Kur'an'da kendisinden az sözedilen Peygamberler kategorisinde değerlendirmemiz gerektiğini belirtmektedir. Burada Johns bize *İslam Ansiklopedisi*'nde 'Yûnus b. Matta' maddesi yazarının (Tilman Nagel) bu tür bir yaklaşımı kabul ettiğini ve yanlış bir yorumda bulunduğunu kaydeder: Nagel'e göre, Yûnus'un (as) Kur'an'da geçmesinin yegane sebebi onun esrarengiz bir şekilde balık tarafından yutulmasından başka bir şey değildir. Bu tür bir yaklaşımın kendisini ikna etmediğini bildiren Johns'un tebliğinin temel bulgularını kısaca şu şekilde özetleyebiliriz: Hz. Yûnus Kur'an'da 6 yerde zikredilmekte ve buralarda *Yûnus*,

Zû'n-nûn ve *Sâhibu'l-Hût* olarak tanıtılmaktadır. Hz. Yûnus'un rolü Kur'an'da küçümsenemeyecek kadar önemlidir. Yûnus suresinde, ilgili kavmin azapla uyarılması onlara tövbe imkanı vermiş, onlar da tövbe etmişlerdir. Saffât suresinde ise Hz. Muhammed (sav) ile Melekleri Tanrı'nın kızları kabul eden putperest kavmi arasındaki tartışmanın zirveye ulaştığı bir yerde Yûnus'un (as) kıssası zikredilmektedir. Enbiyâ suresinde ise Hz. Yûnus'un karanlıklar içerisinde kendi kurtuluşuyla ilgili duası ve duasının kabulü anlatılmaktadır. Kalem suresinde kendisinden bahsedilen tek Peygamber ise Hz. Yûnus'tur. Surede kendisine istisnâî bir rol verilmektedir. Allah bu surede putperest kavmi tarafından inkar edilen Hz. Muhammed'i (sav) teselli etmekte ve 'balık sahibi' gibi olmamasını, Allah'ın onlar hakkındaki hükmünü beklemesini tavsiye etmektedir. Johns'a göre, yukarıda anılan dört Kur'an'î anlatım birbirlerini tamamlayıcı özellikler taşımaktadır. Ayrıca Hz. Muhammed'e (sav) verilen güvence konusunda da peygamberî figürün oynadığı rolü bütün çıplaklığıyla dile getirmektedir. Yûnus'un (as) inançsız kavmi tarafından dışlanması ve daha sonra getirdiği mesajın tekrar kavmi tarafından kabul edilmesi, Hz. Muhammed'e (sav) Mekke'li müşriklere karşı giriştiği imanî mücadelede teşvik özelliği içermektedir. Yûnus'la (as) ilgili kıssaların bir başka özelliği de hem konusal (tematik) hem de yapısal bir bütünlük içermeleridir. Bu anlatımlar okuru, kullanılan zengin edebî sanatlara dikkat etmeye zorlayarak onlarda hem mantikî hem de edebî bütünlüğü görme imkânı vermektedir. Sonuç olarak, sadece kelimenin geçtiği yerlerin sayısını belirlemek Kur'an'da kendilerinden bahsedilen Peygamberlerin önemini göstermede fazla yardımcı olamamaktadır. Her ne kadar bu anlatımlar, Hz. Muhammed'e (sav) kendi hayatında onların peygamberlik serüvenini tekrar yaşama fırsatını verseler de, bir bütün olarak ele alınmadıkça tablonun tamamını görmemiz güçleşecektir.¹

¹ Prof. Johns'la ilgili bir hatıramı anlatmak istiyorum. İki sene önce dinleyici olarak katıldığım bu konferansta kendisiyle görüştüğümde, bana 'İslâm, Kur'an ve tefsir hakkında ne öğrendiysem hocam Fahreddin Razi'den öğrendim' demişti. Bu seneki konferansta kendisine iki yıl önce söylediklerini hatırlattığımda beni şaşkırtan bir cevapla karşılaştım: 'ben her zaman ve her yerde vurguluyorum, diyorum ki, müslümanlar sadece Razi'nin çalışıldığı bir fakülte açmalıdırlar.' Kendisine müslüman mısınız? Şeklinde bir soru yöneltme cesaretini o an için kendimde bulamadım, fakat eşinin Endenozya'lı bir müslüman olduğunu biliyorum. Müslüman değildir (inşallah yanılıyorumdur) varsayımına dayanarak bir yabancı'nın Razi'ye

İkinci oturumun ilk konuşmacısı Alman ilim adamı Stephan Dähne'ydi. Dähne incelemiş olduğu Arapça politik konuşmalarda Kur'an'dan yapılan iktibasların içeriği hakkında bilgiler verdi. Dähne'ye göre Kur'an pasajlarının kullanıldığı bu politik konuşmalarda Kur'an'ın orijinal anlamının tamamen dışına çıkılmakta ve çok farklı bir mesaj aktarılmaktadır. Bu konuşmaların en ilginç yanı ise, Kur'an'dan yapılan alıntılarının kullanıldığı metinlere (politik konuşma metinlerine) hem gramer hem de bağlam açısından uygun olmasıdır. Her ne kadar iktibas denilse de Dähne bunların iktibas olmadığını söylemektedir. Açıklamalarında bu tür alıntılarını 'bağlama uygunluk' adını vermekte ve bunları mesajı renklendirmek ya da etkili kılmak için kullanılan edebî bir araç gibi görmektedir. Özetle, bu alıntılar tesadüfî yapılan iktibaslar değildir. Ayrıca bu alıntılar iktibas ve telmihten de farklılık arz etmektedirler. Son derece ilginç bir tebliğ olmasına rağmen, incelenen metinlerin sınırlı olması tebliğin içeriğine biraz gölge düşürdüğü kanısındayım.

Bu oturumun ikinci konuşmacısı aynı zamanda bu konferansın değişmeyen isimlerinden birisi olan Mısırlı Prof. A. Muhtar Ömer'di. Prof. Ömer farklı şekillerdeki cem-i mükesserlerin Kur'an'daki kullanımlarıyla ilgili bir tebliğ sundu. Prof. Ömer tebliğinde özetle 'Arap dilinde bu çeşitliliği lehçe farklılıklarıyla açıklamak mümkündür, fakat Kur'an gibi hem homojen bir yapı arzeden hem de son derece edebî bir metin'de benzer izah tarzları tatmin edici değildir' demektedir. Prof. Ömer'in Kur'an'da geçen cem'i mükesserleri incelemesinin sonuçlarını şu şekilde özetleyebiliriz:

- i. Cem'i mükesserler hem çokluktaki azlığı hem de bolluğu göstermek için kullanılmaktadır. Bu kullanım şekli dört gruba ayrılır:
 - a. Bolluğun karşıtı olarak azlığı gösteren çoğula örnek olarak *en'um*'u kullanması azlığı gösteren çoğula, Nahl/112; *ni'am* ise bolluğu gösteren çoğula örnektir, Lokman/20.

gösterdiği duyarlılığı acaba mensubu olduğumuz kültürün önemli bir unsuru olan müfessirimize biz gösterebiliyor muyuz!

- b. Azlığa işaret eden ve az kullanılan cem'i mükesser, *zükürân*, Şuara/165, ile bolluğa işaret eden ve yaygın kullanımın olduğu *zükür*² gibi çoğulların karşılaştırılması.
- c. Çoğul bir kelimenin çoğuluyla (Prof. Ömer'in ifadesiyle çoğulların çoğuluyla) karşılaştırılması (*esviretum*, Zuhruf/53, ile *esâvire* –ki 4 defa Kur'an'da geçmektedir-karşılaştırılması)
- d. Normal çoğulu cem'i mükesser karşılığında kullanma (*sünbulat*, Yusuf/43 –sınırlı-, *senâbile*, Bakara/261, –sınırsız-)
- ii. Tekil kelimenin iki mânâsı varsa cem'i mükesser formunun tekilin ifade edeceği mânâyâ göre değişmesi. Örneğin '*ayun* ve '*uyûn*, *ayn*'ın çoğuludur, *ayn* ise bazan göz bazan su kaynağı anlamına gelmektedir. Kur'an'da göz anlamına gelen çoğul şekli devamlı '*ayun*, su kaynağı ya da pınar anlamına gelen çoğul da devamlı '*uyûn*'dur.
- iii. Çoğulların genel anlamdan daha özel mânâyâ kaymaları. Örneğin *duafâ* mutlak anlamda güçsüzlüğe delâlet etmekte, *diâf* ise sadece maddi zayıflığa işaret etmektedir.
- iv. Seçilen çoğulun çeşidine göre müzekkerlik ya da müennesliğe delâlet etmesi. Meselâ *karâ'id* ve *ku'üd*, *kâ'id*'nin çoğullarıdır. Birincisi yaşlı kadına ikincisi ise oturan erkekleri ifade etmektedir.
- v. Kendisinden önceki ya da sonraki cümleyle olan uyumun sağlanması için çoğulun formunun konjonktürel bir şekilde belirlenmesi. Örneğin Kur'an'da bir defa geçen *kefere* çoğulu, *fecere*'ye uyum için gelmiştir, halbuki *kefere*'in *küffar*, *kevaîr* gibi formları da vardır.
- vi. Özel bir çoğul kullanarak insana, başka bir çoğul şekli seçerek cansızlara işaret etmek. Örneğin *küberâ*, Ahzab/67, *kebâir*, Şura/37 gibi.
- vii. Bazı çoğullar mübalağa ifade ederken diğer formlarında mübalağa yoktur. Meselâ *fecere* yerine *ficcâr*'ın –Sad/28- kullanması gibi.

² 61 defa Kur'an'da geçmektedir.

Bütün bunlardan sonra Prof. Ömer, Kur'an'da cem'i mükesserlerin kullanımının rastgele olmadığını, bazı özel gayelerinin olduğunu belirtmektedir. Bunlar arasında kelimenin anlamını özelleştirme, kullanılan çoğulun bağlama uygun olması vb zikredilebilir. Ayrıca Prof. Ömer, bu kullanımlardan dolayı Kur'an'ı başka bir dile çevirme işininin daha da zorlaştığını belirtmektedir.

İkinci oturumun son konuşmacısı da bir başka Mısırlı Selva el-Eva'ydı. Genç akademisyen Kur'an'daki tekrarlarla ilgili bir tebliğ sundu. Tebliği 'hem edebiyatta hem de dil çalışmalarında tekrarın faydalı ya da zararlı olması konusunda hiç kimse kesin bir görüş bildirmemektedir' cümlesiyle başladığı bildirisinde, Kur'an'daki tekrarlar hakkında da benzer görüşlerin hakim olduğunu belirtti. Kur'an'da gereksiz tekrarların olduğunu söyleyenler Kur'an metnini acımasızca eleştirmişlerdir. Tekrar gibi görünen ifadelerin aslında tekrar olmadığını savunanlar ise Kur'an'da aynı anlama gelen hiç bir tekrar olmadığını söylemektedirler. El-Eva dil biliminin kullandığı terminolojiye dayanarak Kur'an'daki tekrar çeşitlerini sınıflandırmakta ve bu tekrarların Kur'an'ı üsluptaki rolünü tartışmaktadır. El-Eva'ya göre, Kur'an'da tekrarların estetik, retorik, birleştirici, ritüel ve iletişim fonksiyonları vardır. Kendisi daha çok iletişim fonksiyonu üzerinde durarak Kur'an tekrarlarını üç gruba ayırmaktadır:

- i. Peşpeşe gelen tam kelime tekrarları; *saffan saffan, ves-sâbikûne es-sâbikûne* gibi.
- ii. Birbirlerini takip etmeyen fakat tam olarak zikredilen tekrarlar; *velâ entüm âbidûne mâ 'abud* gibi.
- iii. Kısa cümleler şeklinde gelen ve birbirlerini takip etmeyen tekrarlar. Geçmiş Peygamber'lerin kıssalarıyla ilgili anlatım uygunluklarının hepsi bu kategoride incelenmiştir.

Özetle, tebliğciye göre, Kur'an'daki tekrarlar dinleyiciye ek bilgiler sunmakta ve bu bilgiler sayesinde okur Kur'an'ı mesajı daha kolay anlamaktadır. Bu nedenle Kur'an tekrarları okurla Kur'an mesajı arasındaki iletişimi kuvvetlendirmektedir.

Öğleden sonra yapılan oturumun ilk konuşmacısı Kahire Üniversitesinde Arapça öğretim üyesi olan Prof. Said Bedevî'ydi. Bedevî Arap gramercilerin

yapısal ve semantik kriterler kullanarak cümleleri, isim ve fiil cümleleri diye ikiye ayırırlar. İsim cümlesi isimle, fiil cümlesi de fülle başlar. İsim cümlesinde vurgu konu üzerine yapılır ve statiktir. Fiil cümlesinde ise vurgu oluş üzerine yapılır ve kullanılan fiil de zamanı gösterir şeklinde cümleleri iki ana gruba ayırmalarını yeterli görmemektedir. Hatta Bedevî, Arap gramercilerin bu iki cümle arasındaki farkı bazı yapay kriterlerle daha da artırdıklarını ifade ederek Kur'an'ın metnini iyi yorumlamada bu tür bir ayırımın çok az faydası olduğunu söylemektedir. Kısaca tebliğci, cümleleri ikiye ayırmanın ve bunların tamamen birbirlerinden bağımsız iki ayrı yapı olarak değerlendirilmesinin abartı olduğunu belirtmektedir. Bedevî, bu iki cümle çeşidi arasında hem isim hem de fiil cümlesi özelliklerini gösteren değişik cümle yapılarının varlığını (*kâne* ve kardeşleri, *inne* ve kardeşleri, *zanne* ve kardeşleri ile kurulan cümleleri gibi) ve her birinin diğerlerinden farklı bazı hususiyetlerinin olduğunu söyleyerek isim ve fiil cümlesi ayırımının bu konuda bize çok yardımcı olamayacağını hatırlatmaktadır. Şâyet somut örnekle açıklamak gerekirse şunlar söylenebilir:

- i. isim cümlesi (isim/ *ref*-haber/ *ref*)
- ii. *kâne* ve kardeşleri (*kâne*-isim/ *ref*-haber/ *nasb*)
- iii. *inne* ve kardeşleri (*inne*-isim/ *nasb*-haber/ *ref*)
- iv. *zanne* ve kardeşleri (*zanne*-isim/ *nasb*-haber/ *nasb*)

Bu format göz önünde bulundurulduğunda görülecektir ki bir isim cümlesi yapısal olarak değişik şekillerde irablanmaktadır. Semantik açıdan ise yukarıdaki sıra takip edilirse isim cümlesindeki kesinlik vurgusu birinci bölümden dördüncü bölüme doğru gidildikçe düşmektedir. Değişik cümle kombinasyonları Kur'an'da çeşitli gayeler için kullanılmıştır. Bununla beraber Bedevî'ye göre, isim ve fiil cümlesi ayırımında bu gaye ve nuanslar bir şekilde kaybolmaktadır. Oldukça fazla teknik terminolojinin kullanıldığı bu tebliğin hedefi yeni bir yaklaşım getirmekten ziyade eskisinin gözden geçirilmesini önermektedir.

Daha önce geleceği bildirilen çok sayıdaki Amerikalı oryantalist 11 Eylül olaylarından dolayı uçağa binemeyeceklerini açıklayınca programın son haftalarında bazı değişiklikler yapıldı. Fakat Prof. Welch Amerikalı meslektaşlarının aksine İngiltere'ye gelip tebliğini vermek isteyen istisna

grubundandı. Maalesef İngiltere'ye geldiğinde kayın validesinin vefatını öğrendiği için geri dönmüş ve tebliği bir başkası (Prof. Neal Robinson) tarafından okunmuştur. Kısa bir hatırlatma yapacak olursak Welch *İslam Ansiklopedisi*'nde 'Kur'an' maddesini yazan kişidir. Bir hayli yaşlı olmasına rağmen hala Michigan Üniversitesinde ders vermeye devam etmektedir. Kanımca bugün yaşayan klasik oryantlizmin önde gelen temsilcilerindendir. Welch tebliğinde Kur'an'ın sözel formülasyonu (oral formulaic) ve Hz. Peygamber'in (sav) Vahiy tecrübesi üzerinde durdu. Welch, Kur'an'dan Hz. Peygamber'in hayat safhalarını, mücadelelerini ana hatlarıyla çıkarabileceğimize inanan son dönem ender oryantlistlerden biridir. Welch'e göre Kur'an'da formüle edilmiş değişik özellikler vardır ve bu özellikler temelde Kur'an'ın sözel tabiatıyla uyum içerisindedir. Tebliğinde ele alınan öncelikli konuların başında Kur'an'da mevcut sözel terkipleri göstermek gelmektedir. Bu sözel terkiplerin (formüllerin) içerisinde 'giriş pasajları', 'sonuç pasajları', 'nakarat şeklinde gelen pasajlar', 'şematik tarzda geçen pasajlar' ve 'bir iki kelime dışında olduğu gibi surenin başka bir yerinde tekrar edilen cümleler' yer almaktadır. Welch, teorik olarak kurguladığı bu yapısal özelliğin Kur'an'ın 26. (Şuarâ) ve 54. (Kamer) surelerinde 'ceza pasajları'³ adını verdiği geçmiş peygamberlerle ilgili bölümlerde uygulamasını göstermektedir:

26:105 'Nûh'un milleti Peygamberlerini yalanladı'

26:123 'Âd milleti de Peygamberleri yalanladı'

26:141 'Semûd milleti de Peygamberleri yalanladı'...

26:107-109 'Doğrusu ben size gönderilmiş güvenilir bir elçiyim, Allah'tan sakının ve bana itaat edin. Buna karşı ben sizden bir ücret istemiyorum. Benim ecrim ancak alemlerin Rabbi Allah'a aittir.'

26:125-127 'Doğrusu ben size gönderilmiş güvenilir bir elçiyim, Allah'tan sakının ve bana itaat edin. Buna karşı ben sizden bir ücret istemiyorum. Benim ecrim ancak alemlerin Rabbi Allah'a aittir.'

³ Welch'in ilgili âyet gruplarını 'ceza pasajları' (punishment stories) olarak adlandırması, onun bu fikri Richard Bell'den aldığını göstermektedir.

26:143-144 ‘Doğrusu ben size gönderilmiş güvenilir bir elçiyim, Allah’tan sakının ve bana itaat edin. Buna karşı ben sizden bir ücret istemiyorum. Benim ecrim ancak alemlerin Rabbi Allah’a aittir.’...

26:110 ‘Artık Allah’tan sakının ve bana itaat edin’

26:131 ‘Artık Allah’tan sakının ve bana itaat edin’

26:150 ‘Artık Allah’tan sakının ve bana itaat edin’...

26:116 ‘Ey Nûh! Bu işe bir son vermezsen, şüphesiz taşlanacaklardan olacaksın’

26:167 ‘Ey Lût! Bu sözlerden vazgeçmezsen, mutlaka kovulacaksın’...

54:16 ‘Benim azabım ve uyarım nasılmış!’

54:22 ‘Benim azabım ve uyarım nasılmış!’

54:30 ‘Benim azabım ve uyarım nasılmış!’

54:39 ‘Azabımı ve uyarılarımı dinlememenin sonucunu tadın dedik’

Welch’e göre bu örnekler, Hz. Peygamber’in (sav) bazı zamanlar bir tür nakaratı bazı zamanlar ise farklı türden nakaratları tercih ettiğini göstermektedir. Kur’an’ın Hz. Peygamber’in ürünü kabul eden bu yaklaşım, Hz. Peygamber döneminde Vahy’in son sabit bir formunun olmadığını, bu nedenle Mushaf haline gelmesinin zaman içerisinde gerçekleştiğini savunmaktadır. Welch, Kur’an’ın sözel terkiplerindeki farklılıkları da Kur’an’la temellendirecek kadar cesur bir oryantalistir. Ona göre Kur’an’ın ifade ettiği *nesb* teorisi bunu açıklamaktadır. Başka bir ifadeyle, sözel terkiplerin bazılarının yazılı metinde olmaması veya benzer terkiplerdeki nüanslar bu tür bir değişimle gerçekleşmektedir.

Konferansın ilk gününün son oturumunda iki konuşmacı vardı ve ikisinde ‘Çeviri’ konusunda tebliğ sundular. Dr. H. Abdurraûf genel olarak Kur’an çevirilerinde karşılaşılan bir takım problemleri dile getirdi. Özellikle Kur’an’ın İngilizce’ye yapılan çevirilerinde Kur’an ifadelerine ait sentaks, semantik, fonetik ve kültürel farklar gözardı edildiğinden bahsetti. Abdurraûf’a göre, hangi çeviri metodunu benimserseniz benimseyin Kur’an âyetleri çeviriye karşı direnmektedir. Sonuçta ise, Kur’an çevirilerinde asıl metni yansıtamama sıkıntısı ortaya çıkmaktadır. Kur’an’ın yukarıda belirtilen linguistik özellikleri ve özel üslûbu çeviride yok olmaktadır. Bu nedenle Kur’an metninin her bir çevirisi hiç

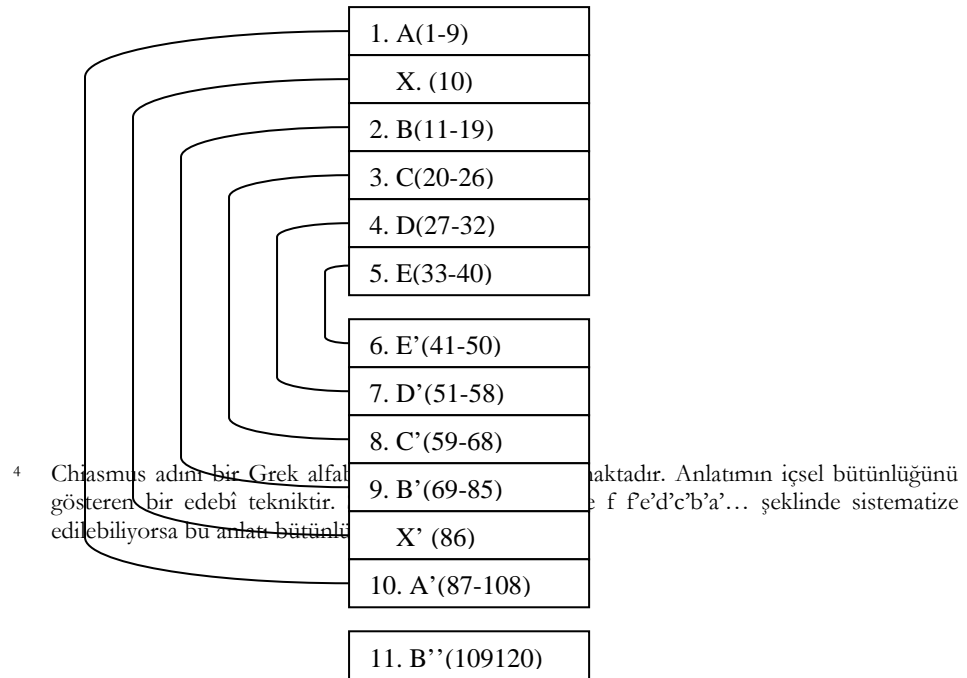
bir zaman Kur'an olamayacaktır. Çeviri sadece meâl ya da tefsir seviyesinde kalacaktır. Kur'an metnine yakın bir çevirinin elde edilebilmesi için özel bir metodun uygulanması gerektiğini savunan Abdurraûf, *karşıt linguistik* teorisinin Arapça ve İngilizce arasındaki çeviri problemlerini bir dereceye kadar gidermede kullanılabileceğini söylemektedir. Konferansın en tartışmalı konuşmacısının Dr. Abdurraûf olduğunu rahatlıkla söyleyebilirim. Kendisine yöneltilen en ilginç soru ise 'Shakespeare'in yazıları hem tarz hem de linguistik donanım olarak çeviriye karşı dirençli değil midir?' şeklindeki sorusuydu. Kanımca her dilin kendine has bazı özellikleri vardır. Kur'an dilinin de kendine ait bazı özellikleri bulunmaktadır, bu nedenle bir metni başka bir dile (kültüre) aktarırken her zaman güçlüklerle karşı karşıya gelinebilir. Çeviriye karşı dirençlilik özelliğini Kur'an metni'yle sınırlandırıldığında bazı önemli sorunların doğacağı unutulmamalıdır.

Bu oturumun ikinci konuşmacısı Prof. M.J. Yahaği'ydi. İran asıllı konuşmacı tebliğinde Kur'an'ın ilk Farsça çevirileriyle ilgili bilgiler verdi. Yahaği ilk Kur'an çevirilerinin Farsça olduğunu ve takip eden dönemlerde sayısı Farsça çevirinin gerçekleştiğini belirtti. Yahaği'nin tebliği, çevirinin meşru olup olmaması hususunda sürdürülen tartışmalar hakkında da bilgiler içermektedir. Enformatik özelliği baskın olan tebliğde konuşmacı kısa da olsa bazı analizler yaptı.

İkinci günün ilk konuşmacısı doktorasının son aşamasında olan İngiliz araştırmacı Declan O'Sullivan'dı. Tebliğci, müslüman hukukçular ve müfessirlerin mürted'in öldürülmesiyle ilgili olumlu ve olumsuz yorumlarını Kur'an ve Sünnet'le nasıl temellendirdiklerini incelemektedir. O'Sullivan mürtedle ilgili hükmün Kur'an'da zikredilen özel bir had mi yoksa fakihin ichtihad sonucu vardığı bir ta'zir cezası mı olduğu sorusuyla tebliğine başlamaktadır. Daha sonra farklı görüşlerin hem müfessirler hem de hukukçular tarafından nasıl değerlendirildiğini incelemektedir. İlgili bilgileri verdikten sonra O'Sullivan mürtedle ilgili hükümlerin Kur'an'dan ya da Sünnet'ten mi yoksa şahısların ichtihadı neticesinde mi ortaya çıktığı tartışması konusunda yoğunlaşmaktadır. Özetle, O'Sullivan mürtedle ilgili hükümlerin siyasî olduğunu ve İslâm hukuk sisteminde Kur'an ya da Sünnet'ten ziyade şahısların

içtihadlarıyla ortaya çıktığını düşünmektedir. Tebliğdeki ironi ise, konuşmacının 'halâs' kelimesi dışında Arapça bilmemesiydi.

İkinci konuşmacı Prof. Neal Robinson sonradan müslüman olmuş bir İngiliz akademisyen. Farklı alanlarda çok fazla eser veren Robinson son dönemlerde tamamen Kur'an surelerinin yapısal bütünlüğü üzerinde yoğunlaşmış bulunmaktadır. Genellikle oryantalist yazarlar, Kur'an'ın Medine döneminde inen uzun sureleri, birbiriyle ilgisiz değişik âyet gruplarından oluşan bir kolleksiyon olarak görme eğilimindedirler. Robinson'un tebliği bu tür bir yaklaşıma meydan okuyacak tarzdaydı. Mâide suresini inceleyen Robinson surede uyumlu bir yapı gözlemlemektedir. Sureyi 11 bölüme ayıran tebliğci, bazan bölümler arasında geçişi sağlayan kelime ipuçları bulmakta, bazan da bir önceki bölümle bir sonraki bölümü birbirinden ayıran anahtar kelimeler ya da paralel girişler tesbit etmektedir. Bu metinsel araçlar bir taraftan surenin yapısını çıkarırken öte taraftan da konu yönünden sure içindeki bölümleri birbiriyle irtibatlandırmaktadır. Bu yapıyı da organize eden prensibin *çiasitik*⁴ yapı olduğunu belirtmektedir. Aşağıdaki şekilde görüldüğü gibi bu yapıda iki elin on parmağına denk karşılıklı bir eşleşme vardır; bu dengelemede sadece 11. bölüm dışarıda kalmakta olup, o da şahadet parmağını temsilen *Tevhîd* e işaret etmektedir:

İkinci oturumun ilk konuşmacısı Kanada'lı müslüman bir bayan, Ayşe Geissingerdi. Toronto Üniversitesinde doktora öğrencisi olan tebliğci Hz. Aişe'nin tefsir literatüründeki konumunu incelemektedir. Buhârî'nin Sahih'indeki tefsir bölümünde 501 rivâyetten 64'ü bazan doğrudan Hz. Aişe'den bazan da dolaylı bir şekilde ondan yapılan rivâyetleri içermektedir. Bu rivâyetler Kur'an'daki 63 âyetin tefsiriyle ilgilidir. Buhârî, Hz. Aişe'yi tefsirde otorite olarak takdim etmektedir. Hz. Aişe, kendi Mushafı'na sahip, öğrencilere ders veren, tefsir faaliyetlerinde aktif rol alan ve zaman zaman da çok sayıdaki sahabiyle görüş ayrılığına düşerek onlarla tartışan bir kişidir. Klasik sünî müfessirler de onu tefsirde otorite olarak kabul etmektedir. Tebliğci'ye göre, Taberî'nin tefsirinde bu otorite görülürken bilinmeyen bir sebepten ötürü daha sonraki tefsirlerde Hz. Aişe'nin rolü azalmıştır. Tebliğci kapalı da olsa sorunun cinsiyetle yakından ilişkili olduğunu belirtmekte ve klasik tefsircilerin bu tutumlarının üstesinden feminist bir gözle gelmeye çalışmaktadır.

İkinci konuşmacı Malezyalı akademisyen Dr. Sabri V. Yusuf ise tarihi perspektiften Malezya ve Endonezya'daki Kur'an tefsirlerinin gelişimini inceledi. Sabri V. Yusuf'a göre, Kur'an çevirileri bölgede çok erken bir dönemde başlar. Bu çeviriler sözel bir şekilde icra edilmekte ve hala dini okullarda bu şekilde devam etmektedir. Bölgede meşhur klasik çeviri ve tefsirler arasında Hamza Fansurî (ö.1600), Şemseddîn el-Sumatrani (ö.1629), Nureddîn el-Ranirî (?) ve Abdürraûf el-Sinkilî (ö.1693)'nin eserleri zikredilmektedir. Tebliğci bir taraftan bu çeviri ve tefsirlerdeki edebî yönü incelemekte diğer taraftan da onların halk arasındaki popolaritesini korumasının nedenleri hakkında değişik yorumlar yapmaktadır.

Konferansın ikinci günü öğleden sonraki ilk oturumun ilk tebliğini ben verdim. ‘Elmalılı M. Hamdi Yazır’ın Tefsirinde *Mubkem* ve *Müteşabih* Nosyonu’ başlığı altındaki tebliğde öncelikle müfessirin kim olduğunu, aldığı eğitimi açıkladıktan sonra Türkiye dışında çok fazla bilinmediğini belirttim. Daha sonra Hamdi Yazır’ın çok orijinal bulduğum *mubkem* ve *müteşabihle* ilgili yorumlarını özetlemeye çalıştım. Bu aşamada iki konuya dikkat çektim; birincisi Hamdi Yazır yaptığı açıklamalarda en çok kimlerden etkilenmiştir, ikincisi ise getirmiş olduğu yenilikler ya da ilgili âyetlerin anlaşılmasında yaptığı orijinal katkılar nelerdir. Özetle, Yazır’ın konuyla ilgili yorumlarında Fahreddin Razi’den fazlasıyla istifade ettiğini gözlemledim. Getirdiği yenilik ise bir taraftan mutlak mânâda *müteşabih* âyetlerin sayısını sınırlarken öte taraftan da mutlak mânâdaki *mubkem* âyetlerin çerçevesini de daraltmaktadır. Bu sayede Yazır, Kur’an’ın, anlamı çok açık olmayan (*müteşabih*) âyetler mecmuası olmadığını vurgulamakta ve aynı zamanda Kur’an âyetlerindeki bitmek tükenmek bilmeyen dinamizme (okurun yaşadığı dönemin ışığında âyetlerden farklı şekillerde istifade edeceği gerçeğine) dikkat çekmektedir. Yazır Kur’an’daki (genel anlamdaki) *müteşabih* âyetlerin varlığını da insanlığın terakkisinde önemli bir unsur olarak görmekte ve tefsirinde ilgili âyetlerin pedagojik önemine vurgu yapmaktadır. Maalesef Yazır, ne İslâm âleminde ne de Batı dünyasında bilinmektedir.⁵ Şâyet büyük Türk alimi Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır’ı uluslararası bir konferansta bir nebze tanıtmaya imkan bulduysam kendimi bahtiyar hissedeceğim

İkinci konuşmacı İngiliz müslüman Yasin S. Dutton’du. Dutton Edinburgh Üniversitesinde, özellikle İslâm hukukuyla ilgili çalışmalarıyla tanınan önemli bir akademisyen. İki yıl önce aynı salonda benzer bir konuyu tebliğ olarak sunmuştu. Bu yıl ise sonraki çalışmalarını da ekleyerek tebliğini biraz daha zenginleştirdiğini gözlemledim. İlk dönem Kur’an yazmalarında bulunan farklı okuyuşlar hakkındaki konuşması konferansın en ilgi çekici iki tebliğinden

⁵ Bizi daha da üzen ise son derece önemli bir tefsir olan *Hak Dini Kur’an Dili*’nin, Türk araştırmacılar tarafından da gerektiği gibi tanınmadığı ya da incelenmediği gerçeğidir. Özellikle *Hak Dini Kur’an Dili*’nin tefsir ilmi yönünden incelenmesine şiddetle ihtiyaç vardır. Bu bağlamda Mustafa Özel’in yaptığı araştırma ve vardığı sonuç çok düşündürücüdür: ‘Tefsirinin bütününe yönelik çalışmalar bir kenara bırakılıp Elmalı’da ilmi tefsir istisna edildiğinde, tefsir ilminin alt konularıyla ilgili çalışma yoktur’. (Mustafa Özel, ‘Hak Dini Kur’an Dili Üzerine Yapılan Akademik Çalışmalar’, *İslâmi Araştırmalar Dergisi*, 14 (2001) 149)

birisiydi. İlk dönem Kur'an yazmaları değişik kıraat farklılıklarını içeren geniş bir repertuara sahip. Her ne kadar çoğunluğu 7, 10 ya da 14 kıraattan birine uysalar da bazıları bu formata uymamaktadır. Başka bir ifadeyle şaz kıraatlardır. Dutton Londra'daki British, Oxford'taki Bodleian, Dublin'deki Chester Beatty ve çok yakın bir dönemde araştırmacıların hizmetine sunulan Paris'teki⁶ Bibliotheque Nationale kütüphanelerindeki Kur'an yazmalarını inceleyerek onlardan bazı sonuçlar çıkarmaktadır. Her ne kadar bu yazmalar harekesiz olsa da çok sayıdaki yazma, Dutton'a göre, şaz kıraatların ne zaman şaz, sahih kıraatların ne zaman 7, 10 ve 14 içine alındığına dair önemli ipuçları içermektedir. Ayrıca bu yazmaların incelenmesi Dutton'a mevcut kıraatlerin hangi bölgelere ait olduğuna dair de değerli bilgiler sunmaktadır. Hicri I. Asrın sonları ve II. Asrın başlarına ait bu yazmalar o dönemde Kur'an Mushaflar'ının da mevcudiyetine işaret ettiğinden Dutton, dolaylı olarak Wansbrough ve Rippin gibi Kur'an'ın kökenini hicri II. Asrın sonunda arayan yazarlara da cevap vermektedir.

Bu oturumun son konuşmacısı ise Hayfa Üniversitesinden gelen genç bir araştırmacı Dr. Halid Sindavi'ydi. Batı'da Kur'an'la ilgili yazı yazarların fazlasıyla dikkatini çeken bir konu üzerinde (*hurûf-u mukatta*) yoğunlaştı. 29 Surenin bu harflerle başladığını hatırlatan tebliğci, bu surelerin girişlerinin bazan bir bazan daha fazla (1-5) harf içeren terkiplerden oluştuğunu ve bazı âlimlerin bu harflerin mânâlarını Allah'tan başkasının bilemeyeceğini iddia ettiklerini söylemektedirler. Modern müslüman düşünürlerin ve oryantalistlerin konuyla ilgili değişik yorumlar yaptıklarını kaydederek bunları tebliğinde şöyle özetlemektedir:

- i. Surelerin isimleridir.
- ii. Allah'ın isimleridir.
- iii. Hz. Peygamber'e (sav) uyarıdır.
- iv. Sadece Hz. Peygamber'in (sav) anladığı bazı kelimelerin kısaltmalarıdır.
- v. Allah'ın Kur'an'da kullandığı bir tür yemin çeşitleridir.
- vi. Kur'an'ın isimleridir.

⁶ Paris'teki yazmalar Avrupa'daki en eski Kur'an yazmaları sayılmaktadır.

- vii. Gelecekle ilgili olayların tahmini (*ebced*) hakkında kullanılan harflerdir.
- viii. Surelerin başlangıcı ya da bitişiyle ilgili işaretlerdir.
- ix. Fatıha suresine işaret eden kısaltmalardır.
- x. Kur'an katibi bazı sahabiler hakkındaki kısaltmalardır.
- xi. Besmele'nin kısaltılmış halidir.

Bu açıklamalardan sonra Dr. Sindavi Kur'an'daki *hurûfu mukattaaları* Yahudi mistikleri olan Kabbala geleneğindeki aşk kitaplarında açıklanan Ahd-i Atik'teki harflerin gizemiyle ilişkilendirmekte ve bu harflerin anlaşılmasında bu geleneğin önemine dikkat çekmektedir. Şunu belirtmeliyiz ki, bunu ilk defa söyleyen kişi aslında Dr. Sindavi olmadığı bir gerçektir. Ayrıca o kurmuş olduğu bu ilişkiyle ilgili somut deliller de gösteremedi. Kısacası harfler hakkındaki spekülasyonlar hala devam etmektedir.

Son oturumda iki konuşmacı vardı. İlk konuşmacı Hz. Peygamber'in (sav) ümmiliğiyle ilgili tebliğ sunan Alman asıllı ve Kanada'da akademik hayatını sürdüren Dr. S. Günther'di. Oryantalist söylemin temel tartışmalarından biri olan Hz. Peygamber'in okuma yazma bilip bilmemesiyle ilgili geniş bir literatürün olmasına rağmen Dr. Günther usanmadan bir yenisini eklemeyi düşünmüş olmalı ki konuyla ilgili fazla orijinal olmayan tebliğini sundu. *En-Nebî el-Ümmî* ifadesinin İslâm inançlarına bile girdiğini belirten Günther modern düşünürün kelimeyi açıklarken değişik anlamlandırmalarda bulunduğunu belirtmektedir. Tebliğci, 'Normal bir kişi', 'putperest', 'Arap', ya da 'Mekke'li' anlamlarına gelen *ümmî* ifadesinin yeniden hem tarihi hem de kültürel açıdan incelenmesi gerektiğine inanmaktadır. Ayrıca, tebliğci, Kur'an'da okur yazarlıkla ilgili âyetlerin yeniden gözden geçirilmesini, *ümmî* kelimesinin hem filolojik hem de tarihsel açıdan Kur'an'da, tefsir'de, hadis'te ve siyer ve meğazi literatüründe kullanılmasının üzerinde tekrar durulmasının zorunluluk olduğunu vurgulamaktadır. Bu tür bir araştırma (*ümmî* ifadesinin geniş bir şekilde incelenmesi), Günther'e göre, Hz. Muhammed'in (sav) Peygamber'liğini anlamada ve ilk dönem İslâm tarihi hakkında bize çok kıymetli bilgiler verecektir.

İkinci konuşmacı Sudan asıllı ve Malezya Uluslararası İslâm Ünivesitesinde çalışan Dr. Muhammed el-Tahir el-Mesavî'ydî. Tebliğini *et-Tefsir el-Mevdu'* (konulu –tematik- tefsir) konusuyla ilgili veren Dr. Mesavî, öncelikle Kur'an'ın konulu (tematik) tefsirinin son dönemlere ait bir nosyon olduğunu vurguladı. A. Draz (Mısır), M. Bakır el-Sadr (Irak), Fazlurrahman (Pakistan) ve Fethi Osman'ın (Mısır) eserlerini inceleyen tebliğci, bahsi geçen yazarların Kur'an metninin anlaşılmasında tematik yöntemi kullanarak hem metodoloji hem de bazı epistemolojik konuları gündeme getirdiklerini belirtti. Tebliğci Kur'an'ın bu tür okunuşunun arka planında hem günümüz müslümanlarının sosyo-kültürel durumu hem de eserleri değerlendirilen yazarların entellektüel yapılarının yatmakta olduğunu söyledi. Dr. el-Mesavî, incelediği eserler ve yazarları hakkında şöyle bir sonuca varmaktadır: 'Farklı entellektüel çevrelerden gelen bu yazarların eserlerinde ortaya koydukları yaklaşımlar hem teori hem de ilmî açıdan birikimin ve metodolojik tutarlılığın göstergesidir.'

İki gün zevkle izleme imkanı bulduğum konferansta kişisel görüşmelerimle ilgili anlatacağım pek çok anekdot bulunuyor, fakat konuyu uzatmamak için bir hatırlatmayla bitirmek istiyorum. Londra'da düzenlenen bu konferans artık geleneksel olarak her iki yılda bir yapılacaktır. İlgilenenler için şimdiden hazırlık yapmaları dileğiyle...